

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O‘RNI

Abdumajidova Munosib

Namangan davlat pedagogika institute

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi magistranti

Ilmiy maslahatchi: Jo‘rayeva Turg‘unoy

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23245112>

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishda zamonaviy interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi yoritilgan. Boshlang‘ich ta‘limda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda dars jarayonini tashkil etish usullari hamda ularning ta‘lim sifatiga ta‘siri ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, mantiqiy fikrlash, interfaol metodlar, ta‘lim samaradorligi, pedagogik texnologiyalar, ko‘rgazmali-obrazli fikrlash.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta‘lim tizimida tub islohotlar va ko‘plab yangiliklar amalga oshirilmoqda. Xususan, milliy o‘quv dasturi asosida darsliklar mazmuni va shakli yangilanib, zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv joriy etilmoqda. Dars jarayonlarida raqamli texnologiyalar, multimediali ilovalar hamda o‘quvchini dars markaziga qo‘yuvchi subyekt-subyekt munosabatlari keng yo‘lga qo‘yilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim sohasidagi davlat siyosatiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022–2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni hamda "O‘zbekiston — 2030" strategiyasida boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta‘lim sifatini tubdan oshirish, o‘quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilangan. Mazkur me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ta‘lim tizimida o‘quvchilarning intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqaruvchi zamonaviy pedagogik va interfaol texnologiyalarni amaliyotga keng tatbiq etish uchun mustahkam huquqiy va metodik zamin yaratib bermoqda.

Zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarga faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki ularda mustaqil va mantiqiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir. Boshlang‘ich sinf yoshi bola shaxsiyatining va intellektual poydevorining shakllanishida eng muhim va mas‘uliyatli bosqich hisoblanadi. Shu sababli, ushbu davrda qo‘llaniladigan ta‘lim usullari bolaning kelgusi o‘zlashtirish darajasiga va mantiqiy dunyoqarashiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Mantiqiy fikrlash — bu shaxsning axborotlarni tahlil qilish, sabab va oqibat o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash, solishtirish, umumlashtirish hamda to‘g‘ri, asosli xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinflarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish juda muhim ahamiyatga ega, chunki bu yoshda bolaning intellektual va fikrlash poydevori shakllanadi. U o‘quvchiga matnlarni teranroq tushunish, matematik topshiriqlarni tez va to‘g‘ri yechish hamda kundalik hayotdagi muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi.

Ko‘nikma — bu insonning egallagan bilimlari va amaliy tajribalari asosida ma‘lum bir harakat yoki faoliyatni o‘z-o‘zidan, aniq va samarali bajara olish darajasidir. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida mantiqiy fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish o‘quvchiga egallangan nazariy bilimlarni (masalan, arifmetik amallar, grammatik qoidalar yoki tabiat hodisalari haqidagi tushunchalarni) amaliy va noaniq vaziyatlarda erkin qo‘llash imkonini beradi. Bola mantiqiy ko‘nikmalarni egallagach, o‘quv topshiriqlarini mexanik ravishda yodlamay, balki ularning mahiyatini anglagan holda mustaqil yechim topishga o‘rganadi.

Interfaol metodlar — bu ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro bir-biri bilan faol muloqoti, hamkorligi va fikr almashinuviga asoslangan ta‘lim usullaridir. Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlarning ahamiyati shundaki, ular darsning zerikarli bo‘lishining oldini oladi, bolalarning diqqatini jamlaydi, jamoada ishlash, o‘z fikrini erkin va mantiqan asoslab berish hamda ijodkorlik ko‘nikmalarini jadal shakllantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni shakllantirish murakkab va bosqichma-bosqich kechadigan pedagogik jarayondir. 6–10 yoshli bolalarda asosan ko‘rgazmali-amaliy va ko‘rgazmali-obrazli fikrlash ustunlik qiladi. Mantiqiy-tushunchaviy fikrlashga o‘tish jarayonini tezlashtirish hamda uni samarali tashkil etishda interfaol metodlar muhim o‘rin tutadi.

Ta‘lim jarayonida interfaol usullarni pedagogik-psixologik jihatdan to‘g‘ri va maqsadli qo‘llash quyidagi aniq natijalarni beradi:

- 1. “Aqliy hujum” (Brainstorming) metodi:** O‘quvchilarga ochiq va muammoli savollar berish orqali ularni doqotilgan qoliplardan chiqishga undaydi. Bu metod bola tafakkurida muammoning bir necha xil yechimi bo‘lishi mumkin degan mantiqiy tasavvurni shakllantiradi hamda erkin va dovyurak fikrlash muhitini yaratadi.
- 2. “Venn diagrammasi” interfaol usuli:** Ikki yoki undan ortiq predmet va tushunchalarni solishtirish uchun eng qulay pedagogik instrument hisoblanadi. Masalan, boshlang‘ich sinf ona tili yoki o‘qish darslarida ertak qahramonlarini, matematikada esa geometrik shakllarni taqqoslash orqali o‘quvchi obyektlarning umumiy va farqli belgilarini ajratishni, analitik va mantiqiy tahlil qilishni o‘rganadi.
- 3. “Muammoli vaziyat” (Problem-based learning) texnologiyasi:** O‘quvchiga tayyor javob yoki tayyor formulani berishdan vos kechib, uni qiyinroq vaziyatga ro‘para qilishga asoslanadi. O‘quvchi o‘zi bilgan bilimlar zanjirini ulash va mantiqiy mulohaza yuritish orqali to‘g‘ri xulosani o‘zi kashf etadi. Bu esa bilimlarning mustahkam va chuqur bo‘lishini ta‘minlaydi.
- 4. Didaktik va mantiqiy o‘yinlar texnologiyasi:** Rebuslar, krossvordlar, mantiqiy topishmoqlar hamda kichik syujetli rolli o‘yinlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga juda mos tushadi. O‘yin shaklidagi mantiqiy topshiriqlar bolada diqqatni uzoq vaqt bir joyga jamlash, tezkor va asosli qaror qabul qilish hamda mantiqiy sintez qilish ko‘nikmalarini o‘yin orqali tabiiy ravishda rivojlantiradi.

Eksperimental darslar va pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, an‘anaviy darslarga qaraganda interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning darsdagi faolligi hamda mantiqiy xulosalar chiqarish darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi.

Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida interfaol metodlardan tizimli va to‘g‘ri foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirishning samarali omilidir. Bu nafaqat

bilim olish jarayonini qiziqarli va dinamik qiladi, balki o‘quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, mulohaza yuritish hamda o‘z fikrini erkin va asosli bayon etish ko‘nikmalarini mustahkam poydevor sifatida shakllantiradi.

O‘tkazilgan tahlillar va pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish faqatgina alohida mantiqiy topshiriqlar berish bilan cheklanmasligi kerak. Bu jarayon barcha fanlar (ona tili, matematika, tabiiy fanlar va b.) integratsiyasida interfaol metodlar orqali doimiy hamda tizimli ravishda olib borilishi zarur. Interfaol metodlar o‘quvchilarda “bilim olishni o‘rganish” (learn to learn) kompetensiyasini shakllantirib, ularni kelgusida o‘rta va oily ta‘lim bosqichlarida murakkab axborotlarni mustaqil tahlil qilishga tayyorlaydi. Shuningdek, dars jarayonida o‘qituvchining yo‘naltiruvchi (fasilitatorlik) rolida bo‘lishi va o‘quvchilarning muloqot hamda munozarada erkin ishtirok etishi ularning ijtimoiy-mantiqiy moslashuvini ham ta‘minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022–2026-yillarda maktab ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni.
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste’dod, 2015.
3. Ziyomuhamedov B. Pedagogik mahorat va integratsiyalashgan ta‘lim. – T.: Fan, 2020.
4. Mavlonova R. va boshq. Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi. – T.: O‘qituvchi, 2018.
5. Yo‘ldoshev J.G‘., Hasanov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: O‘qituvchi, 2004.
6. Nishonova Z.T. Mustaqil fikrlashni shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari. – T.: Fan, 2010.